

Framtidsutskottet

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2022

Till grundlagsutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2022 (B 11/2023 rd): Ärendet har remitterats till framtidsutskottet för utlåtande till grundlagsutskottet. Tidsfrist: 13.12.2023.

Sakkunniga

Skriftligt yttrande har lämnats av

- biträdande justitieombudsman Maija Sakslin, riksdagens justitieombudsmans kansli.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Temat för statsrådets föregående framtidsredogörelse (SRR 16/2022 rd) var ”Utblick över kommande generationers Finland”. Den första delen av den tvådelade framtidsredogörelsen grundade sig på ministeriernas gemensamma och kontinuerliga prognostisering och innehöll alternativa scenarier och handlingsmodeller med avseende på förändringarna i det globala verksamhetssystemet. I framtidsredogörelsens andra del preciserades en av de centrala frågor om Finlands framtid som lyftes upp i den första delen: Hur kan man i lagberedningen bättre än i dag kunde utnyttja prognostisering och beakta kommande generationer och deras rättigheter?

Framtidsutskottet ansåg i sitt framtidsbetänkande (FrUB 1/2022 rd — SRR 16/2022 rd) att beaktandet av kommande generationers rättigheter i vidare bemärkelse handlar om rättvisa mellan generationerna, alltså mellan de generationer som lever i dag, det vill säga barn, unga, vuxna och äldre. Och om rättvisa mellan de nulevande och kommande generationerna. Utskottet framhöll att ”det handlar om värderingar och vad vi vill bevara av tidigare generationer och vår historia som information och grund för kommande generationer. Och hur vi skapar bildning, tolerans, förtroende och framtidstro här och nu för de nuvarande generationerna, inte minst för de unga.” Vid behandlingen av framtidsbetänkandet godkände riksdagen också en kläm i anslutning till ovan nämnda synpunkt:

Riksdagen förutsätter att statsrådet

Utlåtande FrUU 3/2023 rd

7) utvecklar metoder för att bättre involvera äldre i byggandet av en gemensam hållbar framtid som aktiva aktörer, till exempel i samarbete med den tredje sektorn och med olika medborgarpaneler.

Vid behandlingen av regeringens årsberättelse för 2022 (B 2/2023 rd) hörde framtidsutskottet sakkunniga om hur regeringen har främjat den kläm som godkändes i framtidsbetänkandet. Vid sakkunnigutfrågningen fäste utskottet bland annat uppmärksamhet vid att äldre personer riskerar bli underrepresenterade i sådana enkätundersökningar som används som stöd för beslutsfattandet. Det beror på att många enkäter helt utesluter personer som fyllt 74 år eller så kan enkäterna endast besvaras digitalt. I sitt utlåtande om årsberättelsen (FrUU 1/2023 rd — B 2/2023 rd) lämnade framtidsutskottet ovan nämnda kläm (7) i kraft, det vill säga krävde utskottet ytterligare åtgärder av regeringen i frågan. Utskottet betonade också att man måste se till att seniorer i olika åldrar är företrädare när äldre personer hörs och uppgifter om dem inhämtas. Exempelvis har 95-åringar och 65-åringar olika livssituationer, önskemål och bekymmer. Till ett genuint hörande hör att alla hörs, från barn och unga till de allra äldsta.

Dessutom beslutade utskottet i anslutning till justitieombudsmannens berättelse för 2022 (B 11/2023 rd) att höra justitieombudsmannen om hur de äldres deltagande och delaktighet samt beaktandet av de äldre förverkligas i det beslutsfattande som berör dem. Utskottet ville särskilt få svar på följande frågor:

- 1) Anser justitieombudsmannen att det är ett problem att man i vissa enkätundersökningar utesluter en del av den vuxna befolkningen från målgruppen på grund av deras ålder, även om målet för undersökningen särskilt skulle vara att utreda den vuxna befolkningens synpunkter?
- 2) Skulle offentliga samfund (till exempel kommuner och välfärdsområden) redan på basis av lagstiftningen vara tvungna att beakta också de äldre medborgare som fortfarande har rätts-handlingsförmåga?
- 3) Finns det någon godtagbar åldersgräns utifrån vilken äldre personer helt och hållet kan förbises i enkäter?
- 4) Finns det eventuellt någon rättsgrund som talar för att också äldre ska beaktas (till exempel diskrimineringslagen, kommunallagen, grundlagen)?
- 5) Är det motiverat att utesluta äldre från enkäter bara för att man i stället för digitala enkäter kan bli tvungen att använda dyrare datainsamlingsmetoder (intervjuer, samtal, pappersblanketter och dylikt)?
- 6) I många dokument och strategier talar man om kunskapsledning. Finns det dock en risk för att den information som ligger till grund för beslutsfattandet är snedvriden, rentav avsiktligt, när äldre personer diskrimineras?
- 7) I enkäter som genomförs av privata aktörer kan man till exempel för marknadsföringsändamål tillåta större friheter också i åldersfrågan än i enkäter som offentliga samfund ansvarar för – eller är det alls så?

Enligt arbetsfördelningen mellan riksdagens justitieombudsman och de biträdande justitieombudsmännen avgör biträdande justitieombudsman Maija Sakslin ärenden som gäller äldres rättigheter. I sitt svar konstaterade biträdande justitieombudsmannen att riksdagens justitieombudsman enligt 109 § i grundlagen övervakar att var och en som sköter offentliga uppdrag följer lag och fullgör sina skyldigheter. Om en privat aktör inte sköter ett offentligt uppdrag faller denna aktörs verksamhet utanför justitieombudsmannens befogenheter. Därför besvarade biträdande jus-

Utlåtande FrUU 3/2023 rd

titieombudsmannen frågorna endast till den del de berör myndigheters eller tjänstemäns verksamhet eller annan skötsel av ett offentligt uppdrag. Biträdande justitieombudsmannen påpekade också att den insamling och kartläggning av information som privata aktörer utför ändå kan bedömas utifrån diskrimineringslagstiftningen. Tolkningen av diskrimineringslagstiftningen och tillsynen enligt den i de privata aktörernas verksamhet ankommer dock i första hand på diskrimineringsombudsmannen.

Bestämmelser om äldres rättigheter, likabehandling, förebyggande av diskriminering och stöd för välbefinnande samt myndigheternas skyldigheter och organiseringsansvar finns bland annat i grundlagen, diskrimineringslagen, äldreomsorgslagen, kommunallagen, socialvårdslagen, lagen om ordnande av social- och hälsovård, lagen om välfärdsområden och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).

Enligt biträdande justitieombudsmannens yttrande kan äldre personer lämnas utanför en undersökning endast om det föreskrivs om det i lag. Om inte något annat uttryckligen anges i lag, ska man vid inhämtandet av uppgifter alltså iakttä likabehandling och förbud mot diskriminering på grund av ålder. Biträdande justitieombudsmannen konstaterar dessutom i sitt utlåtande att hon inte känner till någon lagstiftning som gör det godtagbart att utesluta äldre personer från undersökningar och möjligheter till inflytande.

Tvärtom har kommunerna och välfärdsområdena och andra myndigheter enligt flera olika rättsregler (bland annat grundlagen, diskrimineringslagen, äldreomsorgslagen, kommunallagen, socialvårdslagen, lagen om ordnande av social- och hälsovård och lagen om välfärdsområden samt Europakonventionen) ålagts att beakta de äldres synpunkter och främja möjligheterna att delta och påverka. Enligt biträdande justitieombudsmannen har en persons ålder eller rättshandlingsförmåga inte i lag fastställts som en omständighet utifrån vilken det är möjligt att låta bli att beakta en persons synpunkter. Biträdande justitieombudsmannen betonade dessutom särskilt att till exempel en person som inte kan sköta sin egen ekonomi ändå kan ha förmåga att framföra sin åsikt om vilka tjänster han eller hon anser vara bra för sig själv och andra äldre.

Enligt biträdande justitieombudsmannen ska man också utgå från sådana metoder som är begrip-
liga och lättillgängliga för respektive målgrupp. Eftersom alla äldre personer inte kan svara på digitala enkäter, måste de erbjudas till exempel sådana alternativa sätt att uttrycka sina åsikter som nämns i utskottets fråga. Det faktum att en viss datainsamlingsmetod skulle medföra höga kostnader utgör enligt biträdande justitieombudsmannen i princip inte en godtagbar grund för att låta bli att kartlägga äldres åsikter.

I sitt yttrande lyfte biträdande justitieombudsmannen också fram att det är ytterst viktigt att man till exempel för att tillgodose de grundläggande miljörättigheterna i frågor som gäller planläggning eller trafikplanering, vid sidan av digitala tjänster också sörjer för att den äldre befolkningens rätt till inflytande tillgodoses på ett sätt som lämpar sig för äldre. Vidare framhöll biträdande justitieombudsmannen att de lösningar som väljs i dessa processer är av stor betydelse till exempel när det gäller tillgängligheten i närmiljön, säkerheten, möjligheterna till friluftsliv och självständigt boende samt andra frågor som är viktiga i livet.

Utlåtande FrUU 3/2023 rd

Framtidsutskottet påpekar att de myndigheter och tjänstemän som sköter offentliga uppdrag är skyldiga att beakta också äldre personers synpunkter och främja möjligheterna att delta och påverka.

Utskottet påminner också om den kläm som godkänts i riksdagens framtidsbetänkande (FrUB 1/2022 rd — SRR 16/2022 rd) och som förpliktar till att främja deltagandet och delaktigheten bland äldre: ”7. Utveckla metoder för att bättre involvera äldre i byggandet av en gemensam hållbar framtid som aktiva aktörer, till exempel i samarbete med den tredje sektorn och med olika medborgarpaneler.”

Framtidsutskottet betonar att var och en har rätt att delta, påverka och bli hörd med metoder som är begripliga och lättillgängliga för respektive målgrupp. Om en datainsamling är dyr utgör det till exempel inte någon laglig grund för att låta bli att höra en persons synpunkter.

Framtidsutskottet håller också med biträdande justitieombudsmannen om att den äldre befolkningens rätt till inflytande bör tillgodoses särskilt i ärenden som gäller planläggning och trafikplanering, eftersom de lösningar som väljs i dessa ärenden har betydande och långvariga konsekvenser för tillgängligheten i närmiljön, säkerheten, möjligheterna till friluftsliv och självständigt boende samt andra frågor som är viktiga i livet.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Framtidsutskottet föreslår

att grundlagsutskottet beaktar det som sägs ovan.

Helsingfors 8.11.2023

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Aino-Kaisa Pekonen vänst
vice ordförande Timo Harakka sd
medlem Eeva-Johanna Eloranta sd
medlem Kaisa Garedeu saf
medlem Lotta Hamari sd
medlem Ville Kaunisto saml
medlem Pauli Kiuru saml
medlem Krista Mikkonen gröna
medlem Olga Oinas-Panuma cent
medlem Aura Salla saml
medlem Sinuhe Wallinheimo saml
medlem Ville Vähämäki saf
ersättare Sami Savio saf.

Utlåtande FrUU 3/2023 rd

Sekreterare var

utskottsråd Olli Hietanen

utskottets ständiga rådgivare Maria Höyssä.